

politikasındaki değişiklik sebebiyle üç defa aynı numarayla fakat farklı içeriklerle basılmıştır. Edebî ilâvenin birinci döneminde yazıların "Eski Osmanlılar, Hâdisât-ı Edebiyye, Hâdisât-ı İçtimâiyye, Maktul Vezirlerimiz, Muhabere ve Muhavere, Ufk-ı Ticârî ve Mâfî, Edebiyyât-ı Arabiyye" gibi bölüm başlıkları altında yayımlandığı görülmektedir. Ali Kemal'in "Eski Osmanlılar" başlığıyla divan edebiyatının belli başlı isimleri üzerine yazdıkları, dil ve edebiyat yazılarıyla beraber sonradan bir kitapta toplanmıştır (Ali Kemal, *Makaleler: Peyâm-ı Edebî'deki Dil ve Edebiyat Yazıları*, haz. Hülya Pala, İstanbul 1997). 1895 yılına kadar olan hâtıraları da tefrika halinde "Ömrüm" başlığıyla yayımlanmıştır (Ali Kemal, *Ömrüm*, haz. M. Kayahan Özgül, Ankara 2004). Edebî ilâvenin sürekli yazarlarından Rıza Tevfik'in (Bölükbaşı) edebî, felsefî ve sosyal içerikli yazılarının önemli bir bölümü *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* adlı kitapta bir araya getirilmiştir (haz. Abdullah Uçman, İstanbul 2001). Cenab Şahabeddin, Süleyman Nazif, Mehmed Rauf, "Süleyman Sadi" takma adıyla Yahya Kemal, Halit Fahri (Ozansoy), Resid Süreyya, Mehmed Sadık (Muallim), Mehmet Sıdkı (İşkeçeli), İbn Mevlânâ Hüseyin Said, Subhi Ali yazılarıyla; Faruk Nafiz (Çamlıbel), Hüseyin Dâniş (Pedram), Hüseyin Siret (Özsever), Muhiddin Raif (Yengin), Tokadîzâde Şekib, Üsküdarlı Talat, Mehmed Muhiddin, Muallim Cûdî, Hafid Vahdeti Suud, Yaşar Şadi, Hafız İsmâil şiirleriyle ilâvede yer alan belli başlı isimlerdir. Yakup Kadri "Kadınlık ve Kadınlarımız", Dânişzâde Şevket Gavsî "Edebiyyât-ı Mûsikîyye" başlığıyla yazılar yazmış, Kâmrân Macid Fransızca'dan hikâye tercümeleri yapmıştır. Az sayıda yazı ve şiiri olan yazarlar arasında Abdullah Cevdet, Abdurrahman Âdil (Eren), Abdülhak Hâmid (Tarhan), Ahmed Muhtar, Ahmed Refik (Altınay), Ali Ekrem (Bölükbaşı), Fazıl Ahmet (Aykaç), Florinali Nazım, Mehmed Emin (Yurdakul), Mustafa Resid, Nezihe Muhiddin, Osman Fahri, Recâizâde Ekrem, Remziyü'l-Mevlevî (Ahmed Remzi Akyürek), Tâhirülmevlevî, Yahya Saim (Ozanoğlu) bulunmaktadır. On beş günlük, haftalık, haftada iki günlük ve tekrar haftalık periyotlarla çıkan ilâve sekiz ve dört sayfa olarak yayımlanmış, ilk döneminde "Hande midir Girye midir" başlığı altında Sedat Nuri imzalı sosyal içerikli karikatürlere ve Türk müziği bestekârlarının bazı bestelerine ait notalara yer verilmiştir. Sık sık en beğenilen mısra ve beyit yarışmaları düzenlenmiştir. *Peyâm*'ın edebî ilâveleri üzerine Adem Şahin tarafından Erzurum Atatürk Üni-

versitesi'nde bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (*Peyâm-ı Edebî: Peyâm Gazetesi Edebî İlâvesi: İnceleme-Fihrist-Seçme Metinler*, Erzurum 2002). *Peyâm*, *Peyam-ı Sabah* ve edebî ilâvelerinin İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda tamsa yakın bir koleksiyonu bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Füruzan Hüsrev Tökin, *Basın Ansiklopedisi*, İstanbul 1965, s. 97; Osman Özsoy, *Gazetecinin İnfazı*, İstanbul 1997, tür.yer.; *Neusâl-i Milli*, İstanbul 1340; Tanju Oral, "Peyam-ı Edebî", "Peyam-ı Sabah", *TDEA*, VII, 247-248.

ÂLİM KAHRAMAN

PEYGAMBER

(پیغمبر)

Allah'tan
vahiy yoluyla aldığı bilgileri
ve emirleri tebliğ etmek,
muhataplarını hak dine
çağırarak görevlendirilen
yüksek vasıflı kimse.

Peygamber (peygâm-ber/peyâm-ber) kelimesi Farsça olup sözlükte "haber getiren" demektir. Eski Türkçe karşılığı *yalvaç* tir (yalavaç), ancak peygamber kelimesi erken dönemde Türkçe'ye geçip yerleşmiştir.

Kur'an'da ve Hadislerde Peygamber. Kur'an-ı Kerim'de peygamber karşılığında *nebî*, *resûl* ve *mürsel* kelimeleri, peygamber göndermeyi ifade etmek için *irsâl*, *ictibâ*, *istifâ* ve *ba's* kökünden fiiller kullanılır. *Nebî* sözlükte "haber veren; mertebesi yüksek olan; açık seçik yol" anlamlarına gelir. *Resul* ve *mürsel* kelimeleri de "gönderilmiş kişi" mânâsındadır (*Lisânü'l-'Arab*, "nb'e", "nbv", "rsl" md.leri). Gerek *nebî* gerek *resul* Kur'an'da "Allah'ın buyruklarını ve öğütlerini muhataplara bildirmek üzere seçtiği elçi" anlamında, resid ayrıca Allah ile peygamberleri veya diğer bazı yaratılmışlar arasında elçilik yapan melekler hakkında kullanılır. Bir kısım âyetlerde Allah'ın meleklerden ve insanlardan resuller seçtiği belirtilmiştir (el-Hac 22/75), Cibrâil'in yanı sıra insanların ruhlarını almak ve ilâhî emirlere isyan edenleri helâk etmek gibi işlerle görevlendirilen meleklerden *resul* diye söz edilmiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nb'e", "nbv" md.leri; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nb'e", "nbe", "rsl" md.leri). Kur'an'da *ictibâ* (erdemli davranışları birinin şahsında toplamak), *istifâ* (erdemli hareketleri seçip bir kişide yoğunlaştırmak) ve *ba's* (göndermek) kavramları da (müctebâ, mustafâ, meb'ûs) peygamberler için kullanılmış-

tır (a.g.e., "cbv", "sfv", "b's" md.leri); aynı kavramlar hadislerde de geçer.

Kur'an'da belirtildiğine göre Hz. Âdem cennette iken eşiyile birlikte ilk günahı işlemesi üzerine yeryüzüne indirilmesinin ardından rabbinin telkin ettiği kelimeleri alıp tövbe etmiş, tövbesi kabul edilerek Allah tarafından seçilen bir kişi konumuna gelmiştir (el-Bakara 2/30-38; Âl-i İmrân 3/33; Taberî, I, 541). Peygamber göndermeden insanları sorumlu tutmayacağını beyan eden Allah, Âdem'e vahiy gönderip kendisinin, eşinin, neslinin nasıl ibadet edeceğini ve ebedî hayata nasıl hazırlanacaklarını ona öğretmiş, daha sonra bu süreç seçtiği diğer peygamberlerle devam etmiştir (el-Bakara 2/136, 177, 285; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisâ 4/150-152). Hz. Âdem'in ardından insanlar hidayet yolunu gösteren vahiylerle uyararak yaşamaya devam ederken görüş ayrılığına düşünce Cenâb-ı Hak cennetle müjdeleyen ve cehennemle uyarıran nebîler göndermiş, onlara kitaplar indirmiş ve bunlara iman edenleri hidayete eristirmiştir (el-Bakara 2/213).

Peygamberlerin bir kısmı Kur'an'da zikredilmekle birlikte bir kısmından hiç bahsedilmemiştir (el-Mü'min 40/78). Peygamberlerin ilki Hz. Âdem, sonuncusu Hz. Muhammed'dir. Tarihte bazan peşpeşe, bazan aynı zaman dilimi içinde, bazan da kısa veya uzun aralıklarla peygamberler gönderilmiştir (el-Bakara 2/87; el-Mâide 5/19, 46; el-Mü'minûn 23/44; Yâsîn 36/6). Bu peygamberler ve onlara verilen vahiyler birbirini teyit etmiş, son *nebî* ve *resul* olan Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'an ise bütün peygamberleri ve ilâhî kitapları doğrulayıp onlara şahitlik etmiştir (el-Bakara 2/89, 101; Âl-i İmrân 3/3-4, 81). Bütün *nebî* ve *resuller*, insanların sorumlu tutulduğu konularda bir bahane ileri sürmelerine mahal bırakmayacak şekilde Allah'ın emirlerini tebliğ etmişlerdir (en-Nisâ 4/41, 165; el-Ahzâb 33/46).

Kur'an'da kendilerinden *nebî* veya *resul* diye bahsedilen kişiler şunlardır: Âdem, İdris, Nûh, İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kûb, Yûsuf, Lût, Hûd, Sâlih, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, İlyâs, Elyesa', Yûnus, Eyyûb, Dâvûd, Süleyman, Zekerîyyâ, Yahyâ, İsa ve Muhammed. Bunlardan Nûh, İbrâhim, İsmâil, Mûsâ, Hârûn, İsa ve Muhammed hem *resul* hem *nebî* olarak nitelendirilmiş, böylece *nebî* ile *resul* arasında bir farkın bulunmadığına işaret edilmiştir. Allah, bütün *nebî* ve *resullere* dinî-dünyevî konulara ilişkin bilgileri ve buyrukları vahiy yoluyla bildirip bunları insanlara tebliğ etmelerini emretmiş, onlar da aldıkları vahiylerin Al-

lah'tan geldiğine dair zorunlu bilgiye sahip olmuştur. Cenâb-ı Hak Mûsâ'ya Tevrat'ı, Dâvûd'a Zebûr'u, İsâ'ya İncil'i ve Hz. Muhammed'e Kur'an'ı indirmiş, bunların bütününe iman etmek gerektiğini haber vermiştir (el-A'râf 7/157-158; Yûnus 10/57). Kur'an-ı Kerim'de peygamberlere ait kıssalardan anlaşıldığına göre nebîler ve resuller gösterdikleri mucizelere rağmen toplumun ileri gelenleri tarafından alaya alınmış (el-Hicr 15/10-11), getirdikleri vahiyler "eskilerin masalları" (esâtîr'ü'l-evvelîn) diye nitelendirilmiş (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "esâtîr" md.), ancak bu inkârcılar çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. İnsanları Allah'tan başka tanrı bulunmadığına inanmaya, sadece O'na kul olmaya, erdemli davranışlar sergileyip kötülüklerden sakınmaya davet eden peygamberlerin nitelikleri konusunda Kur'an'da verilen bilgiler şöylece özetlenebilir: Yaşadıkları toplumun içinden seçilmiş birer insan olup toplumla aynı dili konuşurlar. Hz. Âdem ile Hz. İsâ dışında her peygamber bir anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiş, insana has özellikler taşımış, dünya işleriyle meşgul olmuş, her insan gibi sonunda ölmüştür. Bütün peygamberler sâdık, dürüst, yaratana saygılı, yaratılmışlara şefkatli kimselerdir. Allah'tan vahiy almaları bakımından diğer insanlardan farklılık arz etmekle birlikte Allah yaratmadıkça mucize gösteremezler, Allah bildirmedikçe gaybı haber veremezler, insan olarak küçük hatalar (zelle) işleyebilirler; ancak karar ve temayüllerinde yanılmaları halinde ilâhî uyarıyla karşılaşır (Âl-i İmrân 3/144; et-Tevbe 9/43; Yûsuf 12/24; er-Ra'd 13/38; ez-Zümer 39/30). Peygamberler sâdık rüya ile vahiy almaya başlar (Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 1). Bütün nebîlere mucizeler verilmiştir, Hz. Muhammed'e verilen en büyük mucize Kur'an'dır (*Müsned*, II, 341; Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 1). Bütün nebîler anneleri babaları bir olan kardeşler gibidir. Her nebînin ashâbı ve havârilere vardır (*Müsned*, II, 461; Bedreddin el-Aynî, XVI, 36).

Kur'an'da geçen nebî ve resul kavramlarının aynı anlamda kullanılmasına karşılık hadislerde nebî ile resul arasında farklılık bulunduğu, resullerin sayısının 313'e (veya 315), nebîlerin ise 124.000'e ulaştığı belirtilmiştir (*Müsned*, V, 187, 266; Buhârî, "Tevhîd", 19), bu da kitap ve şeriat verilenlerin resul, onların getirdiği kitapla dine davet etmesi için vahiy verilen elçilerin ise nebî olduğuna işaret kabul edilmiştir. Ancak hadislerin çoğunda peygamberler hakkında nebî kelimesi kullanılmış, Resûl-i

Ekrem'in mi'rac esnasında nebîlerle görüştüğünü bildiren rivayetlerde Hz. Mûsâ ile İsâ'dan da nebî diye söz edilmiştir. Bu kullanımlar dikkate alınarak genel anlamda hadislerde de nebî ile resul arasında fark gözetilmediği söylenebilir. Aksi takdirde 313 diye verilen resul sayısınca ilâhî kitap ve şeriatın gelmiş olması gerekir. Birçok kitabın değişik resullere mükerrer olarak indirildiği şeklinde bazı kelâmcılarca yapılan yorum ise tatmin edici değildir, esasen bu konuda naklî bilgi de yoktur. Bu sebeple rivayetlerin sahih olanlarının Kur'an'a aykırı bilgiler içermediğini düşünüp hadislerde de nebî ile resul arasında fark gözetilmediğini, buna aykırı bilgiler içeren rivayetlerin ise problemlî olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim bazı âlimler söz konusu rivayetlerin zayıf veya uydurma olduğunu söylemiştir (Reşîd Rızâ, VII, 605-606).

Kelâm İlminde Peygamber. Kelâm ilminde nebî ile resul kavramları hakkında değişik tanımlar yapılmıştır. Tercih edilen tanıma göre resul, "Allah'ın vahiy yoluyla kitap ve şeriat verdiği ve bunları insanlara tebliğ etmekle görevlendirdiği elçi", nebî ise "Allah'ın, resullerine indirdiği kitap ve şeriata inanmaya insanları davet etmesi için vahiy verdiği, bunları tebliğ etmekle görevlendirdiği kişi" anlamına gelir. Mu'tezile kelâmcılarına göre resul ile nebî arasında fark yoktur ve her ikisi de "Allah'ın vahiy yoluyla yeni bir şeriat verip bunu insanlara tebliğ etmekle görevlendirdiği elçi" demektir. Kelâmcıların çoğunluğu, Allah'ın yeni bir elçiyi mutlaka yeni bir şeriatı tebliğ amacıyla göndermesini hikmete daha uygun bulmuştur (Bâkîllânî, s. 42). Nebî ile resulü farklı iki kavram sayan Ehl-i sünnet kelâmcıları bu konuda değişik görüşler ileri sürmüştür. 1. Nebî resulden daha genel bir anlam taşır. Nebî Allah'ın belli bir konuya ilişkin bilgileri vahiy yoluyla bildirdiği insandır ve aldığı vahiyleri başkalarına tebliğ etmekle yükümlü değildir. Bu tür vahiyler alan kadın nebîler de vardır. Resul ise daha özel bir anlam taşır, buna göre her resul nebîdir, fakat her nebî resul değildir. 2. Nebî Allah'ın kendisine kitap ve şeriat göndermediği elçisidir. İnsanları, önceki dönemde veya yaşadığı çağda kitap ve şeriat verilen bir resulün dinine davet etmekle yükümlüdür. Resul ise Allah'ın yeni bir kitap ve şeriat gönderdiği kişi olup önceki resullerin kitap ve şeriatını tamamen veya kısmen geçersiz kılabilir. 3. Nebî Allah'ın sadece müminlere gönderdiği elçi iken resul kâfirleri hak dine davet etmek üzere görevlen-

dirilen kimsedir. 4. Nebî Allah'ın yalnız insanlardan seçtiği elçiyi ifade eder, resul ise meleklerden seçilen elçiler için de kullanılır (Mâtürîdî, II, 79; İbn Fûrek, s. 174; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, s. 154; Fahreddin er-Râzî, XXIII, 49; Teftâzânî, II, 173).

Kelâm âlimlerinin tamamı peygamberlere imanı İslâm'ın inanılması zorunlu esasları arasında kabul eder, zira bu husus Kur'an ve Sünnet'le sabittir. Ayrıca akıl bakımından da peygamberlerin getirdiği bilgilerin varlığı ve hayatı doğru yorumlayıp kavramak, ferdî ve içtimâî hayatı erdemli kılmak, dünya ve âhiret mutluluğuna erişmek için gereklidir. Kelâmcılar, tıpkı aydınlığın bulunmaması halinde gözlerin görmemesi gibi peygamberlerin bulunmaması durumunda da akıl bilgilerin insanları yüce amaçlara ulaştıramayacağını kabul etmiştir (Fahreddin er-Râzî, IX, 78-79). Çünkü akıl yürütme gücü ne kadar üstün olursa olsun mutlak ve mükemmel bir bilgi kaynağı sayılmadığı gibi nefsanî arzuların ve çıkarların baskısını da ortadan kaldırmaz. Yine akıl gaybı keşfedemez, hak inançları belirleyip benimsetemez, insanı bâtil inançlara sapmaktan kurtaramaz ve iyi davranışlara yöneltip kötülerinden sakındıramaz (Reşîd Rızâ, II, 283-286).

Âlimlerin ekseriyeti, peygamberlerin insanlardan seçilip hem insanlara hem cinlere elçi olarak gönderildiği ve Hz. Muhammed'in bunlar arasında yer aldığı kanaatini taşısa da bu, cinlere ve insanlara kendilerinden resuller gönderildiğine ilişkin âyetin (el-En'âm 6/130) zâhirine aykırıdır (a.g.e., VIII, 105-107). Kelâmcıların büyük çoğunluğuna göre Allah ilk peygamber olarak Hz. Âdem'i göndermiş, ona ilâhî emirler içeren kelâmını bildirmiş, o da çocuklarına Allah'a inanıp ibadet etmeyi öğretmiş, ilâhî emirlere uyanların âhirette mükâfatlandırılacağını, isyan edenlerin cezalandırılacağını bildirmiştir (el-Bakara 2/37; Âl-i İmrân 3/33; el-Mâide 5/27-29). Âyetlerin yanı sıra hadislerde de Hz. Âdem'in peygamber olduğu haber verilmiştir (Arapkirli Hüseyin Avni, s. 150). Katâde b. Diâme ile Muhammed Abduh ve M. Reşîd Rızâ gibi eski ve yeni bazı âlimler ise ilk peygamberin Hz. Âdem değil Hz. Nûh olduğunu ileri sürmüştür. Onlara göre Allah insanları bir çocuğun geçirdiği gelişme süreçlerinde olduğu gibi eğitmiştir. Kur'an'da belirtildiği üzere (el-Bakara 2/213) ilk insanlar, bu sürecin başlangıcında bir tür içgüdüye benzeyen fitrî ve akılî bilgilere sahip kılınarak dinî konularda aynı görüşleri paylaşmaları sağlanmış, bir zaman sonra aralarında görüş ayrılığı çıkıp putlara tap-

maya başlayınca Cenâb-ı Hak gerçeği anlatacak peygamberler göndermiştir. Böylece insanlar, peygamberleri tanıma ve getirdikleri vahye dayalı bilgileri anlama aşamasına ulaşip sosyal düzen içinde yaşamın kurallarını öğrenmiş ve âdeti peygamberler insanlık camiasının ortak aklı konumunda olmuştur. Bu âlimlere göre ilk peygamberin Hz. Nûh olduğu âyet ve hadislerle de sabittir. Hz. Muhammed'e vahiy verilmesinin Hz. Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahiy verilmesi gibi olduğunu bildiren âyetle (en-Nisâ 4/163; krş. eş-Sûra 42/13) peygamberlere vahiy gönderme sürecinin Nûh ile başladığına işaret edilmiştir. Hz. Âdem'in ilk peygamber olduğunu savunanlar ise ilgili âyetleri te'vil ederek Nûh'un kâfirlere gönderilip şirke karşı insanları uyaran ve kitapla şeriat verilen ilk resul olduğu, Âdem'in ise ailesine veya sadece müminlere gönderildiğini söylemiştir. Nübüvvetin Hz. Nûh ile başladığını kabul edenlere göre Hz. Âdem'in Allah'tan kelimeler alıp tövbe etmesi (el-Bakara 2/37) peygamberliğini kanıtlamaz. Çünkü Allah'tan her vahiy alan peygamber değildir. Nitekim Hz. Mûsâ'nın vahiy alan annesiyle İsrâ'nın annesinin peygamber olmadığına hükmedilmiştir. Âdem'in aldığı vahiy tıpkı yere ve göğe yapılan hitaplarda olduğu gibi teklifi değil tekvinî olabilir. Cenâb-ı Hak'ın Âdem'de yarattığı kelimeler Hz. Muhammed'e vahiy verilmeye başlanmadan önce Hira dağında bir tür ibadete yöneltmesi gibi fitrî bir telkin niteliğinde sayılmalıdır. Âhrette insanları hesaba çekme işlemini başlatmayı konu edinen şefaât hadisinde de Hz. Âdem peygamber olarak değil insanların babası diye nitelendirilmiş, Hz. Nûh'tan ise ilk peygamber (resul) olarak söz edilmiştir (Bedreddin el-Aynî, XV, 220). Âdem'in peygamber olduğuna dair hadis ise âhâd, hatta zayıf ve uydurma rivayetlerdendir. Bütün bunlar, Hz. Âdem'in Kur'an'da ve sahih hadislerde belirtilen terim anlamında bir peygamber sayılmadığını kanıtlamaktadır (Reşîd Rızâ, II, 291-296; VII, 603-609; VIII, 354).

Hz. Âdem'in peygamber olduğunu savunanlar doğrudan doğruya açık anlamlı âyetleri esas alırken peygamber olmadığını ileri sürenler âyetlerden çıkardıkları bazı yorumlara dayanmaktadır. Nitekim Hz. Âdem'in, Nûh'un yanı sıra peygamberler zincirini oluşturan Âl-i İbrâhim ve Âl-i İmrân'la birlikte Allah tarafından seçilmiş kimselerden olduğu açıkça belirtilmektedir (Âl-i İmrân 3/33); ayrıca çocuklarının da dünyada Allah'a iman ve itaatten, âhret-

te de ceza ve mükâfattan haberdar olduğu anlaşılmaktadır (el-Mâide 5/27-29). Esasen Muhammed Abdüh da sözü edilen âyeti (Âl-i İmrân 3/33) açıklarken orada geçen "istifâ" kavramına "nübüvvet ve risâlet vererek seçmek" anlamını vermiştir ki Âdem'in peygamber olmadığı iddiası bununla çelişmektedir (Reşîd Rızâ, III, 288). Şefaât hadislerinde Hz. Âdem'den insanlığın babası diye söz edilmesi onun peygamber olmadığı anlamına gelmez; bu rivayetleri peygamber olduğunu bildiren âyetlerle sahih hadislerin ışığı altında değerlendirmek gerekir.

Kaynaklarda Hz. Âdem'den yaklaşık on asır (bir rivayete göre altı asır) sonra Hz. İdrîs'in, onun ardından Hz. Nûh'un, daha sonra da yukarıda belirtilen sıraya göre peygamberlerin gönderildiği nakledilir. Kur'an'da adı geçen Üzeyir, Lokmân ve Zülkarneyn'in peygamberliği konusunda ihtilâf vardır (İbn Sa'd, I, 53-55). Hz. İbrâhim, yahudi ve hristiyanlarla Kureyşli Araplar'ın kendisine uyduklarını iddia ettikleri peygamberdir (Reşîd Rızâ, VIII, 241). Hz. İbrâhim ile oğlu İsmâil ve Lût, Ya'kûb ile oğlu Yûsuf, Mûsâ ile kardeşi Hârûn, Dâvûd ile oğlu Süleyman aynı zaman diliminde peygamber olmuştur (Bâkîllânî, s. 43-44). Hz. Mûsâ'dan sonra İsrâ devrine kadar gönderilen peygamberler Mûsâ'nın şeriatını tebliğ edip uygulamıştır. Her ne kadar Kâdî Abdülcebâr gibi bazı kelâmcılar her peygamberin yeni bir şeriatla gönderildiğini ileri sürmüşse de bu görüş isabetli bulunmamıştır (Fahreddin er-Râzî, III, 176).

Her peygamber, Allah'tan başka tanrı bulunmadığına iman edip yalnızca O'na kulluk etmeye çağırıldığı toplumun inkâr ve tepkisiyle karşılaşmıştır. Şiddetli baskılara karşı en büyük mücadeleyi veren Hz. Nûh, İbrâhim, Mûsâ, İsrâ ve Hz. Muhammed'e "ülû'l-azm" sıfatı verilmiştir (Abdülkâhîr el-Bağdâdî, s. 159; krş. el-Ahzâb 33/7). Peygamberlerden Hz. Âdem kendi aile fertlerine, Mûsâ, Dâvûd ve İsrâ İsrâilî-ğulları'na; İdrîs, Nûh, İbrâhim ve Hz. Muhammed bütün insanlara gönderilmiştir (a.g.e., s. 163). Her peygamber zâhid olmakla birlikte Zekeriyyâ, Yahyâ, İlyâs ve İsrâ dünya nimetlerine itibar etmeyip zâhidâne hayatlarıyla temayüz etmiştir. Yûsuf, Dâvûd, Süleyman ve Hz. Muhammed devlet yöneticiliği de yapmıştır (Reşîd Rızâ, VII, 587-588).

Peygamberlerin Özellikleri. a) Mûcize göstermek. Allah'tan vahiy aldığını ve peygamber olduğunu ileri süren kimsenin doğruluğu mûcize ile bilinebilir. Mûcize aklen mümkün olup peygamberin nübüvvetini

kanıtlaması için gereklidir, gerçek peygamberle sahte peygamberi birbirinden ayıran yegâne kanıt mûcizedir (Fahreddin er-Râzî, XI, 108). Tarihte gerçek peygamberlerin dışında yalancı peygamberler de çıkmıştır. Hz. Muhammed'in vefatından hemen sonra Esved el-Ansî, Tuleyhâ b. Huveylid, Secâh, Müseylime gibi sahtekârların türediği, başka zamanlarda da sahte peygamberlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Her peygambere yaşadığı zamanda yaygın olan bilgi ve maharet konularıyla örtüşecek türden mûcizeler verilmiştir.

b) Vahiy almak ve tebliğ etmek. Vahiy alan peygamber, iradesi dışında ve diğer insanlarca tecrübe edilmesi mümkün olmayan bir şekilde bazı ilâhî bilgiler idrak eder, bunların kendisine Allah tarafından gönderildiğini yaşadığı derunî tecrübelerle anlar (Abdülkâhîr el-Bağdâdî, s. 156-157; Reşîd Rızâ, I, 220). Hz. Mûsâ ile İsrâ'nın annelerine vahyedilmesi örneğinde olduğu gibi Allah'ın peygambere olmayanlara da vahiy telkin etmesi mümkündür, ancak bunlar ilham şeklinde değerlendirilir. Her peygamber aldığı vahiyleri eksiksiz biçimde insanlara tebliğ etmiştir.

c) Beşerî niteliklere sahip olmak. Peygamber mûcize gösteren ve Allah'tan vahiy alan bir kişi olmakla birlikte ulûhiyyet vasıfları taşımaz. Her insan gibi o da doğar, yaşar ve ölür. Peygamberin insan türünden olması onun için bir kusur olmayıp aksine, insanlarla ilişki kurarak ilâhî emirleri tebliğ etmesine ve kendisinin rehber kabul edilmesine daha uygundur (Mâtürîdî, V, 208, 337). Kelâmcıların çoğunluğuna göre bir insana ancak ergenlik dönemine girdikten sonra peygamberlik mertebesi verilir. Fahreddin er-Râzî ve Tefâtânî gibi âlimler ise Hz. İsrâ'da çocukken bazı hârikulâde olayların müşahade edilmesine dayanarak peygamberlik için ergenlik dönemine girmenin şart olmadığını söylemiştir (Arapkirli Hüseyin Avni, s. 125). Peygamberin akıllı, zeki, fizikî eksiklik ve kusur taşımayan bir yapıda yaratılması görevlerinin gerektirdiği özelliklerdir. Kelâmcılar, peygamberin tebliğ ettiği ilâhî mesajları yeterince anlatabilmesi ve güçlü tartışmacılarla başa çıkabilmesi için beden ve zihnen mükemmel yaratıldığını belirtir (a.g.e., s. 125-126). Peygamberin beşerî özellikleri noktasında tartışılan konulardan biri de cinsiyet meselesidir. Mâtürîdiyye'nin tamamı ile bazı Eş'ariyye âlimlerine göre peygamberin erkek olması şarttır; nitekim Kur'an'da sadece erkeklerin nübüvvetle görevlendirildiği belirtilmiştir (Yûsuf 12/109; en-Nahl 16/43;

el-Enbiyâ 21/7). Yaratılışı itibarıyla erkek-
lere nisbetle dirençleri daha zayıf olan ka-
dınların çetin bir mücadeleyi gerektiren
peygamberlik görevini başarması müm-
kûn değildir. Ayrıca kadınlık halleri de iba-
detlerde örnek olmalarını engelleyicidir
(Nüreddin es-Sâbûnî, s. 46; Teftâzânî, II,
198; Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, s. 194).
İbn Hazm, Kurtubî ve başta Ebû'l-Hasan
el-Eş'arî olmak üzere Eş'ariyye âlimlerinin
çoğunluğu, nebî-resul ayırımına dayanan
peygamber anlayışının bir sonucu olarak
Âsiye ve Meryem gibi bazı kadınların nebî
olan peygamberler arasında yer aldığını
kabul etmiştir. Onlara göre nebî Allah'ın
tebliğle görevlendirmeksizin kendisine va-
hiyde bulunduğu kişidir. Kur'an'da Allah'ın
Hz. Mûsâ ile İsrâ'nın annelerine vahyetti-
ği, Hz. Meryem'i âlemlerdeki bütün kadın-
lardan üstün kıldığı belirtilmiştir (Âl-i İm-
rân 3/42; el-Kasas 28/7; İbn Hazm, V, 119-
121; Bedreddin el-Aynî, XV, 309; Kemâleddin
İbn Ebû Şerîf, s. 195-196). Bunun yan-
nında âlimler, Allah'ın kadınlardan -kelâm
ilminde kabul edilen terim anlamıyla- res-
sul göndermediği hususunda aynı görü-
şü paylaşmıştır. Öte yandan peygamberin
Allah'tan gayba dair bilgiler alması onun
kendi imkânlarıyla gaybı bildiği anlamına
gelmez. Kelâmcılara göre Allah hidayet
vermedikçe peygamber kimseyi hidayete
erdiremez (Fahreddin er-Râzî, IV, 67). Pey-
gamberin beşer olduğunu bildiren sarîh
nasrlara rağmen onun Allah'ın zâtı ve nite-
likleri hakkında her şeyi bildiği, öldükten
sonra ruhunun cesedine iade edildiği ve
kırk gün sonra gök katlarına yükseldiği
veya kabrinde yaşamaya devam edip iba-
detle meşgul olduğu tarzında eskiden beri
süre gelen ve bazı hadislerin yanlış yo-
rumlanmasından kaynaklandığı anlaşılan
inançlar peygamberi yüceltme temayülü-
nün aşırı şeklidir ve gerçekte ilgisi yoktur
(Kâdî Abdülcebbar, XV, 291; Ahmed b.
Hüseyin el-Beyhakî, s. 26-28; Ahmed b.
Muhammed el-Gaznevî, s. 17; Bedreddin
el-Aynî, IV, 48; Süyûtî, s. 45-57).

d) Allah tarafından seçilmiş olmak (veh-
bîlik). Kelâmcılar, peygamberliğin yalnız-
ca Allah tarafından seçilmekle mümkün
olacağı görüşünde ittifak etmiştir. Bir in-
san üstün ahlâka sahip olmak, çok ibadet
etmek gibi nitelikleriyle peygamberlik mer-
tebesine erişemez. Ancak kelâmcılar, Al-
lah'ın peygamber seçtiği insanı bedenî ve
ruhî vasıflarıyla farklı bir yaratılışa sahip
kılıp kılmadığı hususunda iki farklı görüş
ileri sürmüştür. Çoğunluğa göre peygam-
berin bu nitelikleri bakımından diğer in-

sanlardan hiçbir farkı yoktur, peygamber
olmak Allah'ın bir lutfudur (İbrâhîm 14/11;
Seyfeddin el-Âmidî, s. 317). Ebû'l-Muîn
en-Nesefî, Fahreddin er-Râzî, Şehâbeddin
Mahmûd el-Âlûsî, Muhammed Abduh gi-
bi âlimlere göre ise Allah, peygamber seç-
tiği insanı bedenî ve özellikle ruhî bakı-
mdan diğer insanlardan üstün bir yaratılışa
sahip kılmıştır. Buna göre peygamber ru-
hî melekeleri itibarıyla melekeler benzer,
beşerî zaafılara yenilmez, görevini ihmal
etmeyen bir kararlılığa sahiptir. Aksi tak-
dirde görevinin üstesinden gelemeyen, va-
hiy almaya ve başta Cebrâil olmak üzere
melekeleri görmeye güç yetiremezdi (Ne-
sefî, I, 532-533; Bedreddin el-Aynî, IV, 51;
Âlûsî, III, 131-132; Reşîd Rızâ, II, 14; VIII,
39-40). Kur'an'da Allah'ın peygamberliği
tevdi edeceği yeri en iyi bildiğine vurgu
yapılması da (el-En'âm 6/124) bu görüşü
destekler. Peygamberliğin vehbîliği bunun
babadan oğula intikal eden bir görev ol-
madığını da gösterir. Nitekim Hz. Nuh'un
oğlu ve Hz. İbrâhîm'in babası inkârcılar-
dandı (Hûd 11/42-46; et-Tevbe 9/114).

e) Günah işlemekten korunmuş olmak
(ismet). Kelâmcıların çoğunluğuna göre,
tebliğ ettiği ilâhî emirlere uymakta örnek
olmakla görevlendirilen peygamber bi-
linçli şekilde günah işlemekten korunmuş-
tur (İbn Hazm, IV, 6). İsmet terimi hak-
kında "Allah'ın peygamberi, kendi irade-
siyle itaat etmeye yöneltip günah işle-
mekten sakındıracak lutfuna mazhar kıl-
ması" diye yapılan tanım "Allah'ın peygam-
berde günah işleme gücü ve iradesi yarat-
maması" yolundaki tanımdan daha isa-
betlidir. Zira peygamber de imtihana tâ-
bi tutulan bir insandır, bu durum onun di-
lediği fiili yapma irade ve gücünden yok-
sun bırakılmamasını gerektirir (Mâtürîdî,
V, 55, 73; VIII, 43; Kemâleddin İbn Ebû
Şerîf, s. 195-196; Ali el-Kârî, s. 53). Pey-
gamber, bu ilâhî inayetin yanı sıra Allah'a
olan yakîn mertebesindeki imanı ve derin
sevgisi sayesinde O'nun buyruklarına ita-
at edip yasaklarından kaçınır. Kelâmcılar,
peygamberlerin ismeti konusunda naklî
deliller ileri sürmekle birlikte (meselâ bk.
el-Mâide 5/67; Yûsuf 12/24) daha çok akilî
delillere dayanmışlardır; bunların esasını
da insanların Allah'ın emirlerine itaat et-
mesini sağlamak için O'nun tebliğine ön-
celikle peygamberlerin uyup ümmetlerine
örnek olma zorunluluğu teşkil eder (Kâdî
Abdülcebbar, XV, 279 vd.; Nesefî, II, 836;
Teftâzânî, II, 193; Hayâlî, s. 90-91). Farklı
görüşler bulunmakla beraber âlimlerin bü-
yük çoğunluğu peygamberlerin küfürden,

vahiyleri tebliğ edip uygulamada hata et-
mekten ve yalan söylemekten korunduğu
(sıdk) görüşünde birleşmiştir (Kâdî Ab-
dülcebbar, XV, 281; Kemâleddin İbn Ebû
Şerîf, s. 195; Ali el-Kârî, s. 52). Ancak on-
ların uygulamada ictihada dayalı olarak
bazı hatalar yapabildikleri ve bu takdirde
ilâhî uyarıya muhatap oldukları kabul edil-
miştir (Nesefî, I, 529-534; Reşîd Rızâ, IX,
109-110). Peygamberlerin günah işlemek-
ten korunması meselesinde Şîa ve Sûfiyye
ile Ebû İshak el-İsferâyînî gibi az sayıda
Sünnî kelâmcısının dahil olduğu bir grup,
onların nübüvvetten önce ve sonra kas-
ten veya sehven, büyük veya küçük hiçbir
günah işlemediğini ileri sürmüştür (Kâdî
İyâz, II, 718-732; Sübkî, IV, 260-261; İsmail
Hakkı Bursevî, VI, 323; Ca'fer es-Sübhânî,
II, 155-156). Bunların dışında Mâtürîdiyye,
Eş'ariyye ve Mu'tezile'nin dahil olduğu ço-
ğunluk, peygamberlerin nübüvvetten ön-
ce ve sonra büyük veya önemli sayılabile-
cek küçük günahı kasten işlemediği, buna
karşılık unutarak veya yanılarak nübüv-
vetten önce ve sonra küçük günah (zelle)
işlediği görüşünü benimsemiştir. Ayrıca
Mu'tezile mensupları ve Ehl-i sünnet'ten
bazıları peygamberlerin nübüvvetten ön-
ce büyük günah işlemiş olabileceği görü-
şündedir (Ebû'l-Leys es-Semerikandî, s.
173-176; Kâdî Abdülcebbar, XV, 280; Kemâ-
leddin İbn Ebû Şerîf, s. 199-200; Ali el-Kârî,
s. 50-51). Selefiyye âlimleri de peygamber-
lerin nübüvvetten önce büyük, nübüvvet-
ten sonra küçük günah işleyebileceğini ka-
bul etmiştir (İbn Kuteybe, s. 404). Kelâmcılar,
Kur'an'da ve hadislerde belirtilen ve
günah sayılan bazı fiilleri peygamberlerin
yaptıklarına ilişkin haberlerin te'vil edilme-
sini zorunlu görmüştür. Zira ilgili naslar
bir bütün olarak incelendiğinde söz konu-
su fiillerin nübüvvetten önce gerçekleş-
miş olmak, unutup yanılmak, günah olan
bir neticeyi doğuracağını bilmemek veya
bir tehlikeden korunmak gibi meşrû se-
beplere bağlı olarak peygamberlerden su-
dûr ettiği anlaşılır. Ayrıca kelâmcılar, pey-
gamberlerin beşeriyet vasfı taşımalarının
ve ilâhî mağfirete muhtaç olmalarının da
bazı hatalar yapmalarını gerektirdiği görü-
şündedir. Çünkü hata yapmamak ve ba-
ğışlanmaya ihtiyaç duymamak sadece Al-
lah'a mahsustur (Câhiz, s. 89; Fahreddin
er-Râzî, XXIII, 54). İsmet sıfatına dair gö-
rüş ayrılıkları Kur'an'daki açıklamalara gö-
re değerlendirildiği takdirde, peygamber-
lerin yanılarak veya unutarak Allah'ın dost-
luğundan çıkmayı gerektirmeyecek şekil-
de bazı günahlar işlemelerini mümkün gö-

ren görüşün doğruluğu ortaya çıkar. İşmetin mahiyetini de "yapılan ilâhî uyarının ardından peygamberin kendi iradesiyle hatadan dönmesi" şeklinde anlamak Kur'an'daki açıklamalarla örtüşür (mesele bk. Yûsuf 12/24).

f) Doğru sözlü ve güvenilir olmak (sıdk-emanet). Sıdk "her konuda doğruluk", emanet ise "her alanda insanlara güven vericilik" anlamına gelir. Kur'an'da peygamberler sıddık ve emîn diye nitelendirilmiştir (Meryem 19/41; eş-Şuarâ 26/107, 125, 143, 162, 178). Kelâmcılar, ilâhî emaneti yerine getirmekle görevlendirilen peygamberlerin bu niteliklere sahip olması gerektiğinde ittifak etmiştir. Davranışlarında ve hükümlerinde adaletli olmak da peygamberlerin güvenilirlik niteliği çerçevesinde zikredilir. Hiyanet, yalancılık ve zulüm peygamberlerde görülmesi mümkün olmayan niteliklerdir (Arapkirli Hüseyin Avni, s. 130; M. Revvâs Kal'âci, I, 952).

Peygamberlerin Dereceleri. Allah katındaki dereceleri bakımından peygamberlerin diğer insanlara göre en üstün konumda bulunduğu âlimlerce ittifak edilen bir husustur. Âlimlerin çoğunluğu peygamberlerin meleklerden de üstün olduğu görüşündedir; bazı Mu'tezile mensupları ise meleklerin onlardan üstün olduğunu savunmuştur. Peygamberlerin kendi aralarında üstünlük açısından fark bulunduğu hususuna Kur'an'da temas edilmiştir (el-Bakara 2/253; el-İsrâ 17/55). Vahye muhatap oluş şekli, nübüvvetinin devam ettiği süre, görevlerinin bölgesel veya evrensel olması bakımından peygamberlerin farklı konumda bulunması bunu teyit etmektedir. Hz. Nûh, İbrâhîm ve Dâvûd'un şükürde; Hz. Yûsuf, Eyyûb ve İsmâil'in sabırdaki; Hz. Zekeriyâ, Yahyâ, İlyâs ve Hz. Muhammed'in şecaatte diğerlerinden ileride olduğu nakledilir (Reşîd Rızâ, VII, 597-598). Ayrıca peygamberlerin bir kısmına büyük kitap, bir kısmına ise suhuf verilmiş, bazıları vasıtasız bir şekilde Allah ile konuşmuş, bazıları Cebrâil aracılığıyla veya diğer vahiy yöntemleriyle vahye muhatap olmuş, bir kısmı belli bir kavme, bir kısmı da bütün insanlara gönderilmiştir. Bu sebeple bütün peygamberleri örnek alan, bütün insanlara gönderilen ve nübüvveti kıyamete kadar devam edecek olan Hz. Muhammed'in peygamberlerin en üstünü olduğunda ittifak edilmiştir. Onun ardından yine bütün insanlara peygamber olarak gönderilen Hz. İbrâhîm, yeni bir kitap ve şeriat verilen Hz. Mûsâ, Dâvûd ve İsâ gelir (Abdülkâhir el-Bağdâdî, s. 164-166; Fahreddin er-Râzî, VI, 195; Reşîd Rı-

zâ, III, 144). Bazı hadislerde Resûlullah'ın peygamberler arasında üstünlük tartışmasına girmeyi yasakladığının bildirilmesi (Bedreddin el-Aynî, XVI, 4), farklı peygamberlere inanan insanların ayrışmasını ve peygamberlerin insanlara önderlik yapma konumuna zarar gelmesini engellemeye yönelik bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir (Reşîd Rızâ, XII, 222).

Peygamberlerin Görevleri. a) Allah'tan başka ilâh bulunmadığı gerçeğini tebliğ edip muhataplarını sadece O'na ibadet etmeye davet etmek. b) Hak ve bâtıl inançları tanıtırak hak olanların benimsenmesini, bâtıl olanların terkedilmesini istemek. c) Âhiret hayatının mutlaka geleceğini vurgulayıp cennete girmeye vesile olanlar yanında cehennem girmeye gerektiren inanç ve davranışları tanıtmak. d) İlâhî emirleri tebliğ edip açıkladıktan sonra bunları bizzat uygulayarak insanlara örnek olmak. e) İnsanları var oluşun ve hayatın anlamını düşünmeye çağırıp bunun yollarını göstermek. f) Nefsânî arzuların baskısını azaltıp erdemli bir hayat şekli kurmak (a.g.e., II, 203-206; XII, 206-213; Muhammed Abduh, s. 109-112).

Literatür. Peygamberlerin özellikleri meselesi kelâm literatürünün nübüvvet bölümünde incelenmiş, ayrıca konuyu çeşitli yönleriyle ele alan müstakil kitaplar yazılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ebû İshak et-Tirmizî, *Evsâf-ı n-nebî* (Beyrut 1985); Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Hayâtü'l-enbiyâ' fi kubûrihim* (Mansûre 1993); Muhammed b. Abdullah el-Kisâî, *Bed'ü halki'd-dünyâ ve kışasü'l-enbiyâ'* (TSMK, III. Ahmed, nr. 2861); Kâdî İyâz, *Minhâc-ü's-savâb fi fazli'n-nebî ve'l-aş-hâb* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 583); Fahreddin er-Râzî, *Esmâ'ü'l-enbiyâ'* (Kahire 1986); İzzeddin İbn Abdüsselâm, *Bidâyetü's-sûl fi tafzili'r-resûl* (Beyrut 1986); Ebû İshak İbrâhîm b. Muhammed, *el-Mu'cizât li-cemî'i'l-enbiyâ'* (İstanbul 1340); İbn Kesîr, *Kışasü'l-enbiyâ'* (Beyrut 1982); İbn Receb, *Cemî'u'r-rusûl kâne dinühüm el-İslâm* (Tanta 1991); İbnü'l-Mülâkkin, *Kışasü'l-enbiyâ' ve menâkıbü'l-kabâ'il* (Mekke 1998); Sü-yûtî, *el-İlâm bi-hükmi'İsâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi's-selâm* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 260) ve *Tenzihü'l-enbiyâ' 'an tesfihi'l-ağbiyâ'* (Beyrut 1997); Abdülbâsıt el-Malatî, *Târîhu'l-enbiyâ'i'l-ekâbir ve beyânü üli'l-'azm min-hüm* (Beyrut 1992); Fazlurrahman, *Prophecy in Islâm* (London 1958); Abbas Mahmûd el-Akkâd, *İbrâhîm ebü'l-enbiyâ'* (baskı yeri yok, 1964 [Dârü'r-reşâdî'l-hadî-

se]); Ahmed Behcet, *Enbiyâ'ullâh* (Beyrut 1973); Muhammed Ebû'n-Nûr el-Hadîdî, *İşmetü'l-enbiyâ' ve'r-red 'ale's-şü-behi'l-müvecccehe ileyhim* (Kahire 1979); Ahmed Abdülatîf, *İşmetü'l-enbiyâ' fi'l-Kur'ân ve's-sünne* (Mekke 1403); Muhammed Tayyib en-Neccâr, *Târîhu'l-enbiyâ' fi dav'i'l-Kur'ânî'l-Kerim ve's-sünneti'n-nebeviyye* (Riyad 1983); Ebû'l-Fazl İbnü's-Sıddîk, *İthâf-ü'l-ezkiyâ' bi-cevâzi't-tevessül bi'l-enbiyâ' ve'l-evliyâ'* (Beyrut 1984); Seyyid Ni'metullah el-Cezâirî, *en-Nûr-ü'l-mübîn fi kışas-ı'l-enbiyâ' ve'l-mürselin* (Beyrut, ts. [Dârü'l-Endelüs]); Nâdiye Şerîf Ömerî, *İctihâdü'r-resûl* (Beyrut 1985); M. S. Sıggal, *Havle târihi'l-enbiyâ' 'inde Benî İsrâ'il* (trc. Hasan Zaza, Beyrut, ts. [Câmiatü Beyrut]); Abdüsselâm Altuncı, *el-İmân bi'l-enbiyâ' ve'r-rusûl* (Trablus 1986); Ebû Abdullah el-İsfahânî, *Sinnü mülûki'l-arz ve'l-enbiyâ'* (Beyrut, ts. [Dârü'l-mektebeti'l-hayât]); Muhammed Abdülâzîz Havlî, *el-Edebü'n-nebevî* (Beyrut 1988); Abdülhamîd Dervîş, *İşbâtü'r-risâle ve şifâtü'r-rusûl* (Kahire 1990); Muhammed Ali Bâr, *Allah ve'l-enbiyâ' fi't-Tevrât ve'l-'Ahdi'l-kadim* (Dimaşk 1990); Âdil Talha Yûnus, *Hayâtü'l-enbiyâ' beyne hakikat-i't-târîh ve'l-mükteşefât el-eseriyye* (Kahire 1990); İbrâhîm Muhammed Ali, *el-Ehâdisü's-şahîha min ahbâr ve kışas-ı'l-enbiyâ'* (Dimaşk 1995); Muhammed Vassî, *el-İrtibâtü'z-zemânî ve'l-'akâ'idü beyne'l-enbiyâ'* (Limasol 1997); Ferah Mûsâ, *el-Enbiyâ' ve'l-mütrefân fi'l-Kur'ân* (Beyrut 1997); Seyyid Kurnî, *en-Nebî Mûsâ* (baskı yeri yok, 1999); Muhammed Muhammed Âmir, *Enbiyâ'ul-lâh* (Kahire 1999); Tihâme Abdefî, *en-Nebî İbrâhîm* (Dimaşk 2001); Abdülfettâh Hâlidî, *İtâbü'r-resûl fi'l-Kur'ân* (Dimaşk 2004). Türkçe eserler: Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* (İstanbul 1895); Abdurrahman Azzâm, *Edebî Risâlet* (trc. Hasan Hüsnü Erdem, Ankara 1948); Abdürrahim Zapsu, *Enbiyâ Tarihi* (İstanbul 1948); Mustafa Sinaoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti* (yüksek lisans tezi, 1989, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler* (Ankara 1992); Hülya Alper, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamberin Dindeki Konumu* (yüksek lisans tezi, 1993, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); İshak Halis, *Peygamberlik İçin Gerekli Sıfatlar Açısından Hz. Peygamber'in Fetâneti* (doktora tezi, 1997, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); İbrahim Canan, *Pey-*

gamberimizin Yanılması Meselesi (İstanbul 1999); İbrahim Çelik, *Kur'an'da Peygamberlere Karşıt Güçler* (Bursa 2001); Salih Karacabey, *H. Peygamberde Nebvî ve Beşerî Bilgi* (Bursa 2002); Dilaver Gürer, *Fusûsü'l-hikem ve Mesnevi'de Peygamber Öyküleri* (İstanbul 2002); Ömer Faruk Demireşik, *İtâb Âyetleri Işığında Hz. Peygamber'in Dindeki Yeri ve İsmeti* (yüksek lisans tezi, 2003, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Sema Özdemir, *Tasavvuf Kültüründe Peygamberler* (yüksek lisans tezi, 2004, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Süleyman Ateş, *Kuran'da Peygamberler Tarihi* (İstanbul 2005); Murat Gökalt, *Kâdî İyâz ve eş-Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru* (doktora tezi, 2005, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 860; II, 1681-1682; *Musned*, II, 341, 461-462; III, 267; IV, 129; V, 135, 158, 187, 266, 421; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 53-55; Câhiz, *el-Ösmâniyye* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1374/1955, s. 89; İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkilü'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 404-408; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Şâkir), I, 541; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu v.dğr.), İstanbul 2005-2006, II, 79; V, 55, 73, 208, 337; VIII, 43; Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *Şerhu'l-Fikhi'l-Ebsat li-Ebî Hanîfe: The Islamic Concept of Belief in the 4th/10th Century: Abû'l-Lait as-Samarkandî's Commentary on Abû Hanîfa al-Fiqh al-absat* (nşr. H. Dairber), Tokyo 1995, s. 111, 171-180; Bâkîllânî, *el-Beyân* (nşr. R. J. McCarthy), Beyrut 1958, s. 38-44; İbn Fûrek, *Müccerredü'l-Makâlât*, s. 174-176; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, XV, 279-281, 291, 293, 300-315; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1346, s. 154-183; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, II, 691-692, 718-735; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeire), IV, 6; V, 119-121; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Hayâtü'l-enbiyâ' fi kubûrihim* (nşr. Ebû Sehl Necâh İvaz Sıyâm), Mansûre 1993, s. 23-32; Neseffî, *Tebşirâtü'l-edille* (Selamé), I, 529-534; II, 836; Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi uşûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979, s. 46; Ahmed b. Muhammed el-Gaznevî, *Uşûlü'd-dîn* (nşr. Eşref Tandoğan, yüksek lisans tezi, 2006), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 17; Fahraddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, III, 176; IV, 67; VI, 195; IX, 78-79; XI, 108; XXIII, 48-54; Seyfeddin el-Âmidî, *Gâyetü'l-merâm* (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatif), Kahire 1391/1971, s. 317, 327, 329, 333-334, 342-343; Sübkî, *Tabakât*, IV, 260-261; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, İstanbul 1305, II, 173, 193-198; Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Beyrut, ts. (Dârü ihyâ'it-türâsî'l-Arabî), IV, 44, 48, 51; XV, 220, 221, 247-248, 309; XVI, 4, 32, 36, 183-184; Hayâlî, *Şerhu'l-Kâşidetü'n-nûniyye*, İstanbul 1318, s. 89-92; Kernâleddin İbn Ebû Şerîf, *el-Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere*, Kahire 1307, s. 194-202; Süyûtî, *İnbâ'ü'l-ezkiyâ' bi-hayâtü'l-enbiyâ'* (nşr. Ebû Sehl Necâh İvaz Sıyâm, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Hayâtü'l-enbiyâ' fi kubûrihim* içinde), Mansûre 1993, s. 45-57; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber*, Kahire 1323, s. 11, 50-51, 52-54; M. Abdürraûf el-Münâvî, *et-Tevkîf 'alâ mühim-*

mâti'l-te'ârif (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Dimaşk 1410/1990, s. 364, 691; Beyâzîzâde Ahmed Efen-di, *İşârâtü'l-merâm min 'ibârâtü'l-İmâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949, s. 60, 61, 322; İsmail Hakkî Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, İstanbul 1389, III, 253; VI, 323; Dâvûd-ı Karsî, *Şerhu'l-Kâşidetü'n-nûniyye*, İstanbul 1318, s. 89-91; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, III, 131-132; XVII, 172-173; Arapkirli Hüseyin Avnî, *İlm-i Kelâm*, İstanbul 1331, s. 115-150; Abdüllatif Harputî, *Tenkihu'l-kelâm*, İstanbul 1330, s. 268-269, 283-287; Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-menâr*, I, 220; II, 14, 203-206, 283-286, 291-296; III, 144, 255, 288; VII, 587-588, 597-598, 603-609, 624; VIII, 39-40, 105-107, 241, 354; IX, 109-110, 467-468; XII, 206-213, 222; Muhammed Abduh, *Risâletü'l-Tevhîd*, Beyrut 1985, s. 109-112; Ca'fer es-Sühbânî, *el-İlahiyyât* (nşr. Hasan M. Mekki el-Âmilî), Beyrut 1410/1990, II, 155-203; Yusuf Şevki Yavuz v.dğr., *İslâm'da İnanç Esasları*, İstanbul 1998, s. 162-164, 181-189; M. Revvâs Kalâcî, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-müeyyessere*, Beyrut 1421/2000, I, 952.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

PEYGAMBERLİK

(bk. NÜBÜVVET).

PEYK

(پيك)

Bazı İslâm devletlerinde resmî haberleşmeyi sağlayan görevli.

Sözlükte “haber ve mektup getirip götürken kişi, postacı, haberci” anlamındaki Farsça **peyk** kelimesi Arapça’da **kâsîd**, **sâî**, **müsrî**, **münhî** ile karşılanmış. Türkçe’de ise **ulak** ve **tatar** kelimeleri kullanılmıştır. İslâm tarihinde posta hizmetleri konusyla ilk defa Emevî Hükümdarı Muâviye b. Ebû Süfyan ilgilenmiş, Abdülmelik b. Mervân bu teşkilâtı yaygın duruma getirmiş, Ömer b. Abdülazîz zamanında haberleşmeyi kontrol etmek ve güvenliği sağlamak için ana yollar üzerine menziller yaptırılmıştır. Abbâsîler’de Ebû Ca’fer el-Mansûr devrinden başlayarak haberleşmeye büyük önem verilmiştir. Bu dönemde resmî mektupları taşımak amacıyla berid teşkilâtına mensup güvenilir kişilerin görev yaptığı bilinmektedir. Bu görevliler için menzillerde harekete hazır at, katır ve hecin devesi gibi hayvanlar bulunduruluyordu.

Büveyhî ve Sâmânî devlet teşkilâtında da peykler mevcuttu. Karahanlılar döneminde çok süratli bir şekilde giden atlı postacılar “eşkinci” deniliyordu. Eşkincilerin yolları üzerinde at değiştirilen özel menziller vardı. Gazneliler’de resmî haberleşmeyi sağlayan görevlilere peyk yanında kâsîd

(kâsîdân-ı müsrîa), **münhî**, **esküdâr** adı verilmiştir. Bu görevliler gönderildikleri her sefer için maaşları dışında ayrıca bir ücret ve ödül alıyorlardı. Açıl durumlarda haberin beklendiği kişi veya vilâyetle merkez arasındaki yol üzerinde belli mesafelerle peykler yerleştirilirdi. Peykler belirlenen süre içinde haberi istenilen yere ulaştırmak zorundaydı. Gazneliler’de münhîler casus olarak da kullanılıyordu ve Gazneli ordusunda münhîlik önemli bir görevdi. Elçilerin yanında merkeze süratle haber ulaştırmak üzere kâsîd görevlendirilebiliyordu. Sultan Mes’ûd b. Mahmûd zamanında Abbâsî halifesine gönderilen elçinin yanına beş kâsîd verilmişti.

Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk, *Si-yâsetnâme*’sinde belli başlı yollara peykler koyup onlara aylık tahsisat tayin etmek gerektiğini, böyle yapıldığı takdirde uzak mesafedeki bir yerden bile haberin merkeze hızlı bir şekilde ulaşacağını söyler. Kirman Selçukluları’nda da ülkenin her tarafına haber götüreren veya gizli mektuplar taşıyan kâsîdlar ve peykler görev yapmaktaydı. Anadolu Selçukluları’na dair kaynaklarda habercileri ifade etmek için kâsîd, müsrî, münhî ve ulak kelimeleri kullanılmıştır. Kâsîdlar bazan elçi gibi vazife görüyor, fetih müjdesi veriyor, gelenleri kar-

XIX. yüzyıla ait bir gravürde peyk tasviri (D’Ohsson, *Tableau général*, III, lv. 146)

